

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

O okruglim obljetnicama

On round-number anniversaries

Uredila / Edited by

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

Uloga i život žena u Prvome svjetskom ratu na otoku Krku – primjer općine Baška

Marin Marijanić
Sveučilište u Rijeci
Hrvatska

UDK: 316.66-055.2(497.5Baška)”1914/1918”

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

Primljeno/Received: 27. 9. 2018.

Prihvaćeno/Accepted: 15. 11. 2018.

Prvi cilj rada bio je proučiti kako je Prvi svjetski rat kao prekretnica u europskoj povijesti utjecao na društvenu, ekonomsku i političku ulogu žena na primjeru jedne malene agrarne i u društvenom smislu tradicionalne zajednice kao što je otok Krk koji je bio samostalan kotar unutar Markgrofovije Istre. Drugi cilj rada bio je prikazati svakodnevicu Krčanki i Krčana, odnosno kako se krčko stanovništvo nosilo s ratnim neprilikama, prvenstveno u pogledu pada standarda života. Isto tako, dao se kratak prikaz kako se središnja vlast brinula za ratne udovice sa siročadi i za siromašne i unesrećene Krčanke i Krčane. U radu se koristio primjer općine Baške kao onomad najmnogoljudnije krčke općine.

Ključne riječi: Krk, Baška, Austro – Ugarska, Prvi svjetski rat, emancipacija žena, kretanje stanovništva, poljoprivreda, industrija, aprovizacijski sustav, standard života, siromaštvo, oskudice

Uvodne napomene

Prvi svjetski rat je kao prvi rat gotovo „totalnog“ karaktera u svjetskoj povijesti bio značajna prekretnica glede njegovog dalekosežnog utjecaja na ekonomske, političke i društvene prilike u zaraćenim državama za vrijeme i poslije rata. Ovako intenzivan, razoran i sveobuhvatan rat koji je zahtijevao angažman svih društvenih skupina za ostvarenje vojno – političkih ciljeva je podrazumijevao potpunu prilagodbu ekonomske djelatnosti ratnim prilikama, a sukladno tome društvene su uloge muškaraca i žena doživjele određene mijene koje će imati trajne posljedice za budućnost rodnih uloga. Utjecaj Prvog svjetskog rata na sve veće jačanje uloga žena i njihovu sve veću zastupljenost u društvu, gospodarstvu i politici se prvenstveno proučava

na primjeru velikih europskih industrijskih gradova, gdje su žene mijenjale mobilizirane muškarce kao nova tvornička radna snaga ili su pronalazile zaposlenje u zanimanjima koja su prethodno bila u potpunosti rezervirana za muškarce.¹ Ekonomska emancipacija i sve veća obrazovanost žena su doveli na koncu i do političke emancipacije koju su potraživale sufražetkinje. Sukladno tome, u zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim zemljama je Prvi svjetski rat bio odskočna daska za političku emancipaciju žena u obliku aktivnog i pasivnog biračkog prava. Cilj ovog rada je prikazati utjecaj Prvog svjetskog rata na svakodnevni život žena uz analizu njihove nove gospodarske, društvene i političke uloge u jednoj gotovo isključivo agrarnoj i tradicionalno – patrijarhalnoj sredini kao što je bio otok Krk. Zbog naravi arhivske građe, uzet će se primjer ratnih zbivanja u najmnogoljudnijoj krčkoj općini, općini Baški.² Prvi svjetski rat na otoku Krku je sama po sebi slabo istražena tema koja je tek djelomično analizirana u radovima Krčkog zbornika Povijesnog društva otoka Krka, te u nekim izoliranim knjigama, člancima i diplomskim radovima. Glavni povijesni izvori korišteni u ovom radu su arhivska građa „Glavarstvo općine Baška“ Državnog arhiva u Rijeci (signature HR-DARI-24), te pulske novine „Naša Sloga“ i „Hrvatski list“. Arhivska građa je obilovala administrativnim materijalima i spisima općine Baška u vrijeme Prvog svjetskog rata, prvenstveno općinskim objavama i proglasima, uputama i zabranama stanovništvu, gospodarskim i demografskim statistikama, dopisima s drugim općinama na otoku, te žalbama i molbama građana koje oslikavaju stanje svakodnevice na otoku. Novinska građa je poslužila autoru za upoznavanje s ratnom svakodnevicom na razini Istarske markgrofovije i Cislajtanije, za proučavanje ratnih propisa i dekreta koji su objašnjavani i analizirani u navedenim novinama za potrebe civilnog pučanstva, te za usporedbu ratne svakodnevice u Istri s onom na otoku Krku.

Treba u uvodu nešto reći o osnovnim ekonomskim i društvenim kretanjima na otoku kako bi se bolje predočio položaj žena za vrijeme rata. Izbijanjem rata početkom kolovoza 1914. aktivirano je „balkansko bojište“ (u Austro – Ugarskoj nazvano „južno bojište“) gdje su se snage Austro – Ugarske sukobile sa Srbijom, te „istočno bojište“ (odnosno, „sjeverno bojište“) gdje se Austro – Ugarska s njemačkim snagama sukobila s Rusijom. U Monarhiji je nekoliko izvanrednih zakona trenutačno stupilo na snagu koje su za civilno stanovništvo analizirale i interpretirale novine „Naša Sloga“. Prvo, provedena je opća mobilizacija kopnene vojske, mornarice i ratnog zrakoplovstva, a što se tiče kopnene vojske, mobilizirani su zajednička austro – ugarska vojska, snage domobranstva, određene dobrovoljačke postrojbe, te snage narodnog (pučkog) ustanka (*Landsturm*) koje su sačinjavali muški stanovnici Monarhije u dobi od 18. do 50. godine koji nisu služili u redovnoj vojsci. Drugo, donesen

1 Grupa autora. *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914. – 1936.)*, Zagreb: Europapress Holding d.o.o., 2008., 124 – 125.

2 Krk se od 1886. do kraja Drugog svjetskog rata dijeli na sedam općina - Omišalj, Dubašnica, Dobrinj, Vrbnik, Krk, Punat, Baška. Općinu Bašku su činili mjesta Baška i Stara Baška, te sela Draga, Batomalj, Jurandvor i Sveta Marija Gorička. Općina Baška je u predratno vrijeme brojala oko 4500 stanovnika.

je zakon o prijelazu političke vlasti na višeg vojnog zapovjednika, što znači da je vojni zapovjednik u ratom zahvaćenim područjima (Galicija, Krakov, Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Hrvatska i Slavonija) imao sve ovlasti koje su inače pripadale mirnodopskoj civilnoj vlasti.³ Nadalje, donesen je i „zakon o novčanoj podpori za obitelj mobilizovanih“, kojim se propisalo doznačavanje potpore obiteljima unovačenih vojnika koje nemaju vlastitih izvora prihoda i ovise o svojim primarnim hraniteljima.⁴ Maksimalni iznos dnevne potpore za održavanje bila je nadnica pojedinca prije mobilizacije na njegovom zadnjem poslu, a minimalno onoliko koliko jedna općina namakne dnevnih sredstava za hranu i konačenje jednog vojnika. Za područje Istre isplaćivano je svakom članu obitelji s pravom na potporu 80 filira na dan i još 40 filira ako osoba plaća najam za boravak u tuđoj kući. Djeca ispod osam godina su imala pravo na 40 umjesto 80 filira dnevne potpore. Potpore su se doznačivale samo za obitelji onih vojnika koji su mobilizirani izvan „godine prezentne službe“, odnosno koji su u izvanrednom slučaju služili u vojsci (npr. u ratu) nakon što su već obavljali vojnu obvezu.

Civilno stanovništvo koje nije bilo podvrgnuto novačenju je s druge strane bilo podvrgnuto zakonu o ratnim činjenjima (činidbama) koji propisuje obveze stanovništva prema vojsci u pogledu nekih radnji i usluga za narodnu obranu i opskrbu vojske (npr. rekvizicija živeža, davanje zapreznih životinja, vozova, marve za klanje u vojne svrhe), ali i za potrebe civilnih tijela kao što su oružništvo i žandarmerija.⁵ „Ratne činidbe“ nisu činila samo davanja, već i službe u vojne svrhe (npr. onu koju su vršili radnici u rudnicima boksita u Staroj Baški ili školska djeca s nastavnicima u akcijama skupljanja resursa za vojsku). Od ratnih činidbi su izuzeti tjelesno i mentalno hendikepirani, općinski namjesnici izuzeti od narodnog ustanka, svećenici, te osobe čija je djelatnost bila od primarne važnosti za općinsko gospodarstvo. Ratne činidbe su za sobom povlačile i primjerenu naknadu, tako npr. vojnički radnici u rudnicima Stare Baške, uz nadnice, imaju pravo i na državnu potporu koju dobivaju obitelji mobiliziranih vojnika. „Zakon o ratnom stanju“ je propisivao nadnice za ratne činidbe, te potrebnu dnevnu aprovizaciju i cijenu namirnica.⁶ Pod „ratne činidbe“ su vjerojatno spadale i proljetne i ljetne poljske radnje za prehranu stanovništva, te je od strane središnjih vlasti određen dnevni broj sati rada s fiksnom nadnicom.

Objavom rata uvedena je ratna privreda. Slobodna trgovina u vrijeme rata bi pretpostavljala sve veći jaz između imućnih i siromašnih u nabavi živeža uslijed kroničnih nestašica i sukladno tome skupoće živeža, a uvođenjem

3 „Izvanredni zakoni“, *Naša Sloga*, Pula, 6.8.1914., 2.

4 Ibid, str. 3. Članove obitelji koji mogu uživati državnu potporu čine žena, zakonita djeca i unučad, roditelji i njihovi roditelji, punac i punica, te nezakonita žena i djeca mobiliziranog. Pravo na dobivanje potpore imaju svi koji zadovoljavaju uvjete bez obzira na klasnu pripadnost, odnosno nije zakonski bilo bitno je li osoba poljoprivrednik, industrijski radnik ili kmet (kolon).

5 „Ratna činjenja“, *Naša Sloga*, Pula, 3.9.1914., 1.

6 Davor MANDIĆ, „Pulski *Hrvatski list* (1915. – 1918.) – zapisi o „evakuirima“ s područja Pomorske utvrde Pula“, *ČSP vol. 42., br. 3* (2010.): 780.

aprovizacijskog sustava središnja je vlast htjela osigurati da svi građani Monarhije dobiju određenu količinu živeža u pravilnim razmacima (tzv. racioniranje namirnica).⁷ Austro – Ugarska je bila ranjiva zbog svoje etničke raznolikosti i političkih pretenzija raznih naroda, pa je htjela izbjeći probleme slobodne trgovine koji bi izazvali društvene i političke nemire u državi.⁸ Uvođenje aprovizacijskog sustava je podrazumijevalo ograničenje slobodne trgovine, nadzor nad prometom robe i trgovinom među pojedincima,⁹ državno preuzimanje kontrole nad poduzećima od vitalnog gospodarskog značaja, popisivanje dostupnih zaliha, te uvođenje maksimalnih cijena za svaku oskudnu živežnu namirnicu. Tako početkom kolovoza 1914. izlazi „Obznana C. Kr. primorskog namjesništva“ o opskrbi pučanstva s „neophodno potrebitim predmetima“ za preživljavanje, te hranom za domaće životinje, budući da je stanovništvo Istre i Primorja bilo prvenstveno agrarno orijentirano.¹⁰ Odluka je zahtijevala da svi trgovci i privatna poduzeća sa skladištima naprave inventuru raspoložive robe za opskrbu stanovništva u ratnom stanju. Na otoku Krku, narudžbe za pučanstvo potrebitih namirnica su vršile općine preko kotarskog poglavarstva u Krku, koje bi zatim obično prosljedilo narudžbe Gospodarskoj svezi za Istru u općini Volosko – Opatija, Pokrajinskom gospodarskom vijeću u Poreču ili bi se pak narudžbe vršile preko privatnih tvrtki u Rijeci koje su bile pod državnim nadzorom. Živež bi mještanima raspodijelili mjesni aprovizacijski odbori. Kada bi središnji aprovizacijski sustav zakazao, općine i kotari su se okretali privatnim trgovcima i dobavljačima u drugim kotarima, a to je posljedično značilo nabijanje cijena živeža, te stvaranje crnog tržišta i krijumčarenja robe protivno odredbama središnjih vlasti. Ovaj način nabave živeža je postajao sve učestaliji kroz 1917. i 1918., kada su se Krčani sve više okretali direktnoj nabavi živeža iz kontinentalne Hrvatske, najčešće krijumčarenjem. Ratni neuspjesi Austro – Ugarske na istočnom i balkanskom bojištu, te pomorska i kontinentalna blokada Središnjih sila su zahtijevali određene maksimalnih cijena oskudnih resursa i živeža koji su se uvozili, npr. žito, gorivo (ugljen, naftni derivati), kava. U kasnijim godinama rata, prvenstveno 1917. i 1918., ratna privreda je postavljala sve više ograničenja pred stanovništvo kako su kopnjele zalihe gotovo svih živežnih namirnica,

7 Državni arhiv u Rijeci, fond *Glavarstvo općine Baška* (GoB, HR – DARI - 24), kutija 208, mapa „Popis obitelji mjesta Baška sa odnosnim brojem članova“, nema broja. Ovaj ratni popis broja obitelji u Baški sa svim članovima u svrhu aprovizacije maksimalne količine namirnica je napravljen negdje sredinom 1916. U trgovištu Baški s mjestima Jurandvor i Gorica je živjelo 2254 osoba u više od 450 obitelji, odnosno prosječno pet članova na jednu obitelj. Svrha popisa je bila utvrditi mjesečni aprovizacijski maksimum za svako pojedinačno kućanstvo. Npr. samci kao Vinko Pajalić i Dinka Lovrić imaju mjesečno pravo na ½ kg tijesta, 4 kg kukuruza, ½ kg ječma i ½ kg slanine, 3 kg brašna, 2 ½ kg kukuruznog kruha (kuruze), ¼ kg kave i 1 kg fažola. Sedmeročlana obitelj Ivana Barbalčića dobiva 2 kg tijesta, 28 kg kukuruza, 2 ½ kg ječma, 1 ½ kg slanine, 21 kg brašna, 7 ½ kg kuruze i 2 kg kave.

8 Ante BRALIĆ, „Kretanje cijena u Zadru tijekom Prvog svjetskog rata“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 42 (2000.): 414.

9 HR-DARI-24, GoB, kutija 110, br. 64 i br. 2957. Na primjeru Baške, trgovanje među ljudima je javno i ograničeno na prostoru jedne ulice od glavnog trga do morske obale. Jedan od načina na koji su krčke općine zarađivale u vrijeme rata je davanje zakupa na određenu robu privatnicima koji bi onda imali ekskluzivno pravo raspačavanja te robe uz plaćanje godišnjeg zakupa općini.

10 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 194.

te su se u isto vrijeme podizale maksimalne cijene živeža do te mjere da su siromaštvo i bijeda postali nova društvena norma budući da rast državnih potpora i plaća nikako nije mogao držati korak s rastom cijena namirnica.

Nova društvena i politička uloga žena u ratu

Za početak ćemo se pozabaviti pitanjem demografske slike otoka Krka za vrijeme Prvog svjetskog rata i koliko je muškaraca bilo mobilizirano kako bi se dobila slika svakodnevice krčkih žena. Na zadnjem popisu prije rata, u Markgrofoviji Istri je 1910. živjelo 403.566 stanovnika, dok je otoku Krku živjelo 21.259 stanovnika, od čega 19.533 Hrvata i 1544 Talijana.¹¹ Objavom rata u kolovozu 1914., veliki broj muškaraca je mobiliziran, no mnogi Krčani su otišli u emigraciju u velikom valu iseljavanja u predratnim godinama, te iz toga slijedi da popis stanovništva iz 1910. neće odgovarati broju stanovnika netom prije izbijanja samog rata. Dapače, veliki val iseljavanja u razdoblju od početka 20. st. do početka rata je napravio znatan disbalans u omjeru muškaraca i žena na Krku,¹² a rat je to stanje samo dodatno pogoršao. „Hrvatski list“ iz Pule izvještava kako je u krčkom kotaru u lipnju 1916. prebivalo oko 15.200 ljudi.¹³ To bi značilo da je ratom izazvan manjak od skoro 6000 stanovnika u odnosu na 1910. Nejasno je koliko su tu zastupljeni mobilizirani muškarci u odnosu na one koji su iselili s otoka prije rata ili na one muškarce, žene i djecu koji su napustili otok za vrijeme rata u potrazi za poslom ili u svrhu nabave živeža. No, kada se uzme u obzir koliko su rijetko općinska poglavarstva odobravana putne listove za putovanja tijekom rata, brojka ovih potonjih vjerojatno nije vrlo visoka, izuzev kasnih mjeseci rata. Mehaničko kretanje ljudi na otoku je bilo izrazito ograničeno ukidanjem redovitih parobrodskih linija i podjelom Primorja na užu i širi ratni predjel ulaskom Italije u rat 1915.¹⁴ Putovati izvan otoka je bilo moguće, ali je često bilo vrlo strogo kontrolirano i velike su bile šanse za odbijenicu. Prema iskazima „[...]osobah, koje se imadu radi narodnog ustanka javiti[...]“ općini Baški na novačenje koji pokrivaju sva godišta od 1900. do 1866.,¹⁵ prosječan broj muškaraca za svako godišta je između 40

11 „O narodnostnom stanju u Istri“, *Naša Sloga*, Pula, 30.7.1914., 1.

12 Ivan LAJIĆ, *Kvarnerski otoci – demografski razvoj i povijesne mijene*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2006., str. 166. Dok je 1900. omjer muškaraca i žena na otoku bio blago na stranu ženske populacije (48:52), taj je omjer 1910. bio uvelike neravnomjeran upravo zbog iseljavanja (46:54, odnosno 9831 muškarac na 11428 žena).

13 „Pokrajinske stvari“, *Hrvatski list*, Pula, 18.6.1916., 2.

14 HR-DARI-24, JU 19, kutija 112, br. 1745. Monarhijske pokrajine zahvaćene ratom na talijanskom bojištu su se dijelile na užu ratni predjel (slovenske zemlje, Primorje, Rijeka) i širi ratni predjel (Tirol, Salzburg, Štajerska i Hrvatska osim općina Virovitica, Požega i Srijem), te su postojali posebni propisi glede putovanja iz jednog predjela u drugi. Za putovanje iz užeg u širi ratni predjel osobi je trebao putni list i dozvola nadležnog vojnog zapovjedništva, a za lokalni je promet unutar užeg ratnog predjela (što uključuje i krčki kotar) trebala „potvrda istovjetnosti“, dokument koji su izdavale mjesna općina i oružnička postaja, a koji je garantirao da za navedeno putovanje ne postoje nikakve moralne ili političke zapreke. Pula je imala posebne propise, uz sve navedene dokumente potrebna je bila i dozvola zapovjedništva tamošnje ratne luke.

15 HR-DARI-24, GoB, kutija 235, brojevi 2521 (1898. god.), 2608 (1900. god.), 80 – 15 (1896. god.), 107 – 15 (1894. god.), 1064 (1895. god.), 1426 (1897. god.).

i 50, te bi se, ako se uzme prosjek od 45 muškaraca za svako godište, za narodni ustanak trebalo javiti preko 1500 osoba, ali je očito unovačeno puno manje muškaraca iz općine Baške na bojište. Prvo, mnogo mladih muškaraca je otišlo u emigraciju prije početka rata i drugo, neki pojedinci su sigurno i oslobođeni vojne službe zbog raznoraznih razloga, npr. tjelesna ili mentalna nesposobnost, broj djece u obitelji, status velikog poljoprivrednog producenta, društveni status u općini i nenadoknadivost zbog tehničke stručnosti.¹⁶ Prema popisu isplaćenih „vojničkih“ potpora (*Militär unterstützung*) obiteljima bez hranitelja iz 1918., u općini Baški se mjesečno isplaćivalo skoro 68.000 kruna za potrebe 550 – 560 lokalnih obitelji čiji je hranitelj na aktivnom bojištu, tj. otprilike 120 kruna mjesečno ili oko četiri krune dnevno.¹⁷ Iz ovog podatka se može zaključiti da je čak oko 550 do 560 muškaraca s područja Baške aktivno služilo u vojsci. S druge strane, arhivska građa općine Baške nam nudi „Imenik pučkih ustaša rođenih u god. 1897. – 1866.“ iz 1916. koji sadrži 213 imena.¹⁸ Ovaj popis sadrži imena onih koji su unovačeni u „pučki ustanak“ (*Landsturm*), dakle ne pokriva Bašćane koji su služili u zajedničkoj austro – ugarskoj vojsci, snagama domobranstva, u ratnoj mornarici ili one koji su služili u dobrovoljačkim postrojbama. Isto tako, popis ne pokriva muškarce rođene u razmaku 1898. – 1900. koji su isto bili unovačeni u kasnim godinama rata. Dakle, na području Baške je moglo služiti u ratu negdje oko 550 muškaraca, od čega oko 250 muškaraca u pučkom ustanku, a ako se protegne ova brojka na cijeli otok, s otoka Krka je mobilizirano oko 1000 „pučkih ustaša“ i još je nekoliko stotina muškaraca vršilo vojnu službu u drugim granama i rodovima Austro – Ugarske vojske u Prvome svjetskom ratu. Ovo očito sugerira da je veliki manjak stanovništva iz 1916. o kojem izvještava „Hrvatski list“ rezultat velikih migracija s otoka prije i za vrijeme rata, a ne toliko mobilizacije muške populacije u dobi između 18. i 50. godine života. Ovo potvrđuje i relativno malen broj poginulih Krčana – Alojzije Ragužin navodi, imenom i prezimenom, 26 Puntara poginulih u Prvom svjetskom ratu,¹⁹ dok vlč. Anton Božanić spominje 14 poginulih Dobrinjaca.²⁰ Za područje Baške se mogu izvući neki zaključci iz popisa ratnih invalida, siročadi i udovica u Kraljevini SHS kojih je mnogo, ali nedostaje konzistentnosti glede popisanih osoba. U arhivskoj građi se nalazi jedan „popis umirovljenih, inv. udovičkih[...]“ iz svibnja 1921. gdje je popisana 121 osoba²¹ (umirovljenici, invalidi, udovice i siročad) kojoj pripada pravo na

16 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 116, br. 2799. Ministarstvo za zemaljsku obranu je navelo kriterije po kojem netko može biti oslobođen vojničke službe ako je dotična osoba već u vojnoj službi, a to su glave obitelji s barem šestero siromašne djece koja ne mogu skrbiti o sebi, te ako je dotični vojnik jedini sin čija su braća pala na bojištu ili umrla od zadobivenih rana ili bolesti na ratištu.

17 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 235, br. 237. Pretpostavka je autora da su imena osoba na popisu oni koji su u ime svih u obitelji prihvatili mjesečni iznos potpore.

18 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 235, br. 1458.

19 Alojzije RAGUŽIN, „Punat. Knjiga 1“ u *Krčki zbornik*, sv. 23. *Posebno izdanje sv. 17.* ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1991., 41 – 42.

20 Anton BOŽANIĆ, *Dobrinj i dobrinjsko područje: povijesni hod i drevna župa*, Dobrinj: Glosa Općina Dobrinj, 2013., 44.

21 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 206, br. 482 – 21.

državnu potporu u iznosu od 7,60 (kruna) dnevno. Na dotičnom popisu se nalazi 41 udovička mirovina i oko 20 invalidskih mirovina. Međutim, prema popisima udovičkih mirovina za mjesec studeni i prosinac 1921.,²² samo 31 osoba je primala državnu potporu. Potpore ratnim invalidima, udovicama i siročadi vojnika bivše Monarhije su bile bolna tema budući da su vojnici poražene vojske bili očito diskriminirani naspram pobjedničke srpske vojske.²³ U konačnici, broj poginulih Bašćana u austro-ugarskoj vojsci sigurno je veći od 40, ali očito nisu sve udovice primale potporu u budućoj državi. Isto tako, nisu uračunati poginuli neoženjeni muškarci. Tako ispada da je, relativno s brojem poginulih u navedenim općinama, s cijelog otoka Krka oko 150 – 200 vojnika izgubilo živote na bojištima Prvoga svjetskog rata.

U Prvom svjetskom ratu, krčke žene su mobilizacijom muškog stanovništva postale glavna pokretačka snaga uz starije muškarce na otoku u pogledu poljskih radova, ratnih činidbi u svrhu opskrbe vojske i sudjelovanja u raznim humanitarnim akcijama za pomoć vojnicima ili siromašnima. Veliki broj općinskih oglasa i objava, te novinskih članaka je obraćao pažnju na sve veću emancipaciju žena u poljskim radovima za prehranu stanovništva. Nadalje, kao što je bio trend u gradovima, žene su postale sve zastupljenije i u industriji (unatoč njezinom skromnom razvoju na samom otoku), te u poduzetništvu, trgovini, školstvu i medicini. Sa sve većom ekonomskom snagom, žene na otoku Krku su iskazale i svoju političku snagu u nekim ključnim trenucima za vrijeme rata kada su mnogobrojni otočani patili od kroničnog siromaštva i gladi. Ipak, veći politički angažman žena na otoku je izostao, budući da su muškarci, unatoč općoj mobilizaciji, ipak zauzimali sve pozicije političke moći, prvenstveno u općinskim tijelima. Mlade djevojke su isto tako imale vrlo ograničene ponude glede daljnjeg obrazovanja za vrijeme rata.

Budući da su velikom većinom Krčani bili poljoprivrednici, odlaskom velikog broja radno sposobnih muškaraca u dobi od 18. do 50. godina u vojnu službu glavna proizvodna snaga glede poljoprivrede na otoku Krku su nužno postale žene. Ministarstvo poljoprivrede u Beču je moralo organizirati poljske radnje, obrazovati žene i opskrbiti ih potrebnim poljoprivrednim potrepštinama kako bi se nadoknadio nedostatak muške radne snage. Središnja vlast je preko novina i općinskih oglasa apelirala na gospodarske zadruge u kotarima da daju ženama kao neiskusnim radnicima na polju dobronamjerne savjete glede narudžbe potrepština i upravljanja stokom, te da se žene zaštiti od lihvara i prevaranata sada kad im muževi više nisu kod kuće.²⁴ Ozbiljan i nedokučiv problem u Monarhiji za vrijeme rata bila je činjenica da je bilo teško,

22 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 206, br. 2019 – 21.

23 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 206, br. 411 – 1922. Ratne udovice, invalidi i siročad su kroz 1921. bili revoltirani svojim ekonomskim stanjem i nedostatkom ikakvog angažmana države da ubrza proces doznačenja potpora onima kojima nasušno treba. Nakon konverzije kruna u dinare, udovice otoka Krka sa siročadi su u studenom i prosincu 1921. mjesečno primale 45 kruna od Kr. zemaljske vlade, povjereništva za socijalnu skrb u Zagrebu, što je izazvalo bijes i nezadovoljstvo lošim životnim standardom, pogotovo u odnosu na udovice vojnika u Srbiji s dvoje djece, koje su primale 120 dinara i za svako dodatno dijete još 15 dinara mjesečno.

24 „Savjetujte ženama“, *Naša Sloga*, Pula, 11.2.1915., 2 – 3.

pa i nemoguće, u potpunosti nadzirati slobodnu trgovinu među ljudima, te osigurati pridržavanje maksimalnim cijenama od strane trgovaca i obrtnika. Žene su bile savršena meta za beskrupulozne špekulante i preprodavače koji bi ih na prijevare namamili da po jeftinim cijenama prodaju svoje zalihe živeža ili svoje domaće životinje koje bi potom ti isti trgovci preprodavali po puno većim cijenama, obično u većim gradovima. Špekulanti su iskorištavali neukost i neiskustvo nekih žena i plašili ih vijestima da će im vojna uprava zaplijeniti živež ili marvu u bescjenje, te su im sugerirali da im je najbolja opcija odmah prodati ono što imaju.²⁵

Središnja vlast je odredila opći obvezatan rad na polju i uvođenje strogih kazni za neradnike i zabašante, te je bilo propisano da se oforme radne skupine onih žena bez djece koje uživaju državnu potporu dok je muž na bojištu i ne pokazuju volju za radom jer su materijalno osigurane.²⁶ Kazna za svaki dan izbjegavanja rada je bila globa u visini nadnice koju bi radnik ili radnica inače primili za svoje poljske radnje. Središnja vlast je ozbiljno shvaćala poljske radnje zbog ratne blokade Austro – Ugarske na kopnu i na moru, a slab uvoz živežnih namirnica se morao nadoknaditi kroz sustavnu organizaciju poljskih radnji. Propisano je da se svaki neiskorišten pedelj zemlje mora posijati i iskoristiti za aprovizaciju pučanstva, pogotovo krumpir, kukuruz, ječam, proso, raž, pir i drugo žito dok su jake otočke kulture kao rajčica, vino i masline bile manje važne i pale su u drugi plan zbog kroničnog nedostatka žita u Cislajtaniji. Livade i pašnjaci su se isto morali maksimalno iskorištavati za ispašu i nabavu krmnog bilja za marvu. Oni s viškom zemlje koju nisu mogli obrađivati su bili prinuđeni od vlasti da daju svoje zemljište drugim ljudima ili samoj općini na obradu, a plaće radnika na zemlji je vlast odredila paušalom. Kroz trajanje rata, nedostatak radne sile i sve veća opterećenost preostalog stanovništva su bivali sve veći problem na Krku i stoga su općinskim poglavarstvima svake godine stizale mnogobrojne molbe siromašnih žena s djecom ili staraca koji su tražili pomoć u obradi zemljišnih čestica u obliku davanja dopusta njihovim muževima, odnosno sinovima za poljske radnje jer otočani ne mogu priuštiti najam radne snage.²⁷ Ovakve molbe su svakodnevica bašćanskih, a vjerojatno i drugih otočkih žena s maloljetnom djecom. Žene se nisu mogle pretjerano oslanjati na pomoć muževa ili sinova koji su bili mobilizirani, budući da su dopusti, iako zakonski propisani za vojnike „poljoprivrednog stališa“, bili iznimka, a ne pravilo. Središnja vlast je davala u osobitim slučajevima 14 dana dopusta za poljske radnje isključivo vojnicima iz poljoprivrednog staleža koji su te dane dopusta morali iskoristiti za poljske radnje.²⁸ Iako su vojnici – poljodjelci imali pravo na dopust dva puta godišnje za proljetne i ljetne poljske

25 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 208, br. 103.

26 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 209, br. 5659.

27 HR-DARI-24, *GoB* kutija 113, br. 161. Na primjer, Mare Dujmović iz Drage je poslala pismo zapovjedništvu 97. pješake pukovnije da joj muž dobije dvotjedni dopust budući da joj petero djece ne može pomoći u obrezivanju vinograda i ne može priuštiti unajmljivanje radne snage zbog siromaštva. Zapovjedništvo nije uvažilo molbu, vjerojatno jer je muž bio u aktivnoj službi i nije ga se moglo stoga poslati kući.

28 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 110, br. 2672.

radnje, pravo dopusta se često nije izdavalo zbog potreba vojske na bojištu, pogotovo jer je Austro – Ugarska od travnja 1915. ratovala na čak tri bojišta. Isto tako, dopust je bilo teško dobiti ne samo za poljske radnje, već i za posjet oboljelim ili umirućim članovima obitelji. Primjerice, Mihovil Dujmović je molio dopust za sina Ivana Dujmovića jer su mu se žena i netom rođeno dijete nalazili na smrti zbog komplikacija tijekom poroda²⁹. Ovakve molbe su najčešće odbijene zbog toga što su te osobe bile u aktivnoj službi i nije ih se moglo izvući, iako bi po propisima vojnici trebali u ovakvim izvanrednim okolnostima imati pravo dopusta. Žene, djeca i starci su imali obvezu izvršavati zimske i proljetne usjeve na svojim zemljištima, inače je kazna za nerad i zapuštanje polja iznosila mjesec dana zatvora ili tisuću kruna kazne.³⁰ Ako se uzme da je prosječna poljska radnica mogla zaraditi oko dvije do tri krune nadnice za svoj rad ili primati 80 filira državne potpore na dan, ovo je bila vrlo visoka kazna za standarde krčkih poljoprivrednika.

Vlast je kroz trajanje rata donosila propise o fiksno određenim nadnicama za dan rada na polju. Mnogim poljoprivrednim obiteljima je bila potreba unajmiti radnike koji će im pomoći u proljetnim i ljetnim poljskim radnjama na velikim zemljišnim česticama. Radni je dan poljskog radnika trajao 12 sati (10 sati rada + 2 sata odmora) s time da si je radnik sam plaćao prehranu, ali je postojala mogućnost da poslodavac osigura radniku prehranu uz isplatu polovice nadnice.³¹ Iznosi nadnica su rasli kako je rat odmicao i troškovi života ubrzano povećavali, ali taj rast nije bio ni izbliza ravnomjeran kao ni u slučaju državnih potpora.

Tablica 1. Kretanje nadnica prema spolu, dobi i opremljenosti za poljske radove između 1915. i 1918. (izraženo u krunama)

Vrsta radnika	Nadnica za 1915. ³²	Nadnica za 1916. ³³	Nadnica za 1917. ³⁴
Odrasli težak	3	5	7
Mladi težak (mladi od 16)	2	3	7
Odrasla težakinja	1,20	3	3,50
Mlada težakinja	0,90	2	3,50
Vozač s volovima	7,50	15	15
Vozač s jednom mazgom ili konjem	5	7,50	12

Prema Tablici 1., očekivano je da je muška radna snaga cjenjenija od ženske, odnosno fizička snaga je bila u ovom pogledu vrlo bitan čimbenik s obzirom na to da je već od samog početka rata na otoku vladala nestašica

29 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 113, br. 78.

30 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 209, br. 416.

31 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 220, br. 2586.

32 Ibid.

33 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 220, br. 1529.

34 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 117, br. 2328.

zapežnih životinja za poljske radove uslijed asentacije konja i volova za ratne svrhe, pa je plaća muškaraca konzistentno veća za oko 100% od plaće žena. Ipak odskoče činjenica da su odrasle žene i mladići bili izjednačeni u nadnicama 1916., a teško je iz suhoparnih administrativnih spisa zaključiti koji je bio povod ovakve odredbe. Veliki skok plaće odraslih žena 1916. u odnosu na prošlu godinu vjerojatno sugerira sve veću potražnju za ženskom radnom snagom. Nadnice za 1917. propisuju sedam kruna za muškarce i 3,50 kruna za žene, bez diferencijacija na temelju dobi. Moguće je da su se maloljetni mladići pobunili protiv izjednačavanja njihovog rada s radom odraslih žena u pogledu plaća, iako o tome nema jasnih podataka. Nadnica odraslih muškaraca je povećana za 133%, dok je s druge strane nadnica odraslih žena povećana za 191% u razdoblju od 1915. do 1918. Ovi podaci ukazuju na veću potrebu za ženskom radnom snagom uslijed nedostatka muškaraca koji su novačeni u sve većim brojevima kako je rat odmicao i približavao se kraju. Dapače, čak i najeminentniji pojedinci u Baški (općinski namjesnici, poduzetnici, nadučitelji, poljoprivredni stručnjaci), koji su bivali u ranim godinama rata pošteđeni novačenja zbog svoje stručnosti i društvene važnosti za lokalno gospodarstvo, na koncu su mobilizirani u razdoblju 1916. – 1918.³⁵

Osim poljskih radnji, žene su imale obvezu sudjelovati u određenim „ratnim činidbama“ i novčano pomagati dobrotvorne akcije u čast vojnika i ratnih pohoda. Spomenuti će se samo neki primjeri, budući da je humanitarnih i vojno – gospodarskih akcija bilo napretek. Kako je otok Krk imao razvijeno ovčarstvo, vlast je apelirala na žene da pokažu domoljublje tako da iskoriste svoje vještine pređenja vunениh čarapa, kaputa, gamoša, kapa i doniraju izrađenu odjeću i obuću za pomoć vojnicima koji se bore u teškim zimskim uvjetima na istočnom bojištu.³⁶ Učitelji i učiteljice otoka Krka su početkom rata dobili ovlaštenje Crvenog Križa da sakupljaju vunenu odjeću i rublje, te predmete za ovijanje rana uz vođenje popisa darovatelja.³⁷ C. kr. ratno ministarstvo je osnovalo poseban ured, *Kriegsfürsorgeamt* (Ured za ratnu skrb) sa sjedištem u Beču i podružnicom u Trstu u svrhu prikupljanja darova za vojsku.³⁸ „Naša Sloga“ je opisala u jednoj crtici prizore iz života Bašćanki koje predu vunu za vojnike, te kako ih je obuzimala tuga dok su tijekom rada mislile na svoje muževe i sinove.³⁹ Žene svih dobi su radile intenzivno na preradi vune u mjesnoj školskoj dvorani, a podjela rada je bila sljedeća: jedna je skupina starijih žena pripremala predivo, drugu su skupinu činile mlađe žene i djevojke koje su svoj rad pretvorile u natjecanje koja ljepše prede, dok je treća skupina pripremala sirovu vunu za raspodjelu. U međuvremenu je mjesna učiteljica bila odgovorna za moralnu podršku kroz nadgledanje rada i pružanje utjehe radnim ženama koje su teško obuzdavale tugu. Sredinom studenog 1915. carsko – kraljevska

35 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 110, br. 659 (novačenje mjesnog liječnika Vita Antice); HR-DARI-24, *GoB*, kutija 116, br. 45 (novačenje općinskog tajnika Petra Ostrogovića).

36 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 109, br. 2790.

37 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 213, br. 2253. Na području Baške ovlast je imala nadučiteljica Bazilija Francić.

38 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 213, br. 10100.

39 „Baška za naše ratnike“, *Naša Sloga*, Pula, 17.12.1914., 3.

vlast je pozvala narod u pomoć za unaprjeđenje pomorske flote u ratu na sočanskoj bojišnici. Akcija Austrijskog pomorskog društva se sastojala od skupljanja financijskih sredstava po domaćinstvima cijele Monarhije. Građani su mogli dati dvije krune za znakove koje izdaje mornarica (prikupljena sredstva bi se iskoristila za gradnju podmornice), dok su se u isto vrijeme građani mogli učlaniti u lokalnu podružnicu Crvenog Križa za određenu svotu. Za Crveni Križ je na području Baške skupljeno svega 16 kruna koje su poslone u Krk, dok je za izgradnju podmornice skupljeno 566 kruna od prodaje znakova što je poslano izravno u Beč.⁴⁰ Koliko je rat izmijenio omjer spolova u Baški i koliko su humanitarne akcije ovisile o pomoći žena, sugerira činjenica da su žene sa bašćanskog područja kupile 183 „U“ znakova za podmornice, a muškarci „tek“ 100.⁴¹

Nadalje, žene su imale sve veću ulogu i u industrijskim „manualnim“ poslovima, što sugerira statistika o porastu udjela žena u tvorničkom radništvu u svim zaraćenim europskim zemljama uslijed sve masovnijih mobilizacija muškaraca kako je rat odmicao.⁴² Isto tako, Mirjana Jurić je u svom radu izložila radničku emancipaciju Zagrepčanki i to na radnim mjestima koja su dotada zapošljavala isključivo muškarce, npr. u svojstvu poštarica, kondukterki ili kao radnica na željeznici.⁴³ Od prave industrije na otoku Krku se mogu istaknuti rudnici boksita za vojne svrhe na području Stare Baške. Iako su Krčani bili velikom većinom poljoprivrednici, u Staroj Baški i na otoku Prviću⁴⁴ su otvoreni rudnici boksita koji se prerađivao u aluminij za vojne svrhe.⁴⁵ Rad u rudnicima boksita je bio prilika za dodatan izvor prihoda kada stanovništvo nije radilo na zemlji. U vrijeme rata rudari su uz nadnicu imali osiguran kontingent raznog živeža za rad u rudnicima kao dio „ratne činidbe“. Uvjeti rada u rudokopima boksita u Staroj Baški su bili izrazito teški krajem 1916. U pismu se kuratnog ureda Stare Baške kotarskom poglavarstvu u Krku ističe radnička nadnica od 4,50 do 5 kruna dnevno, što nije nikako dovoljno za „vojničke radnike“ da prehrane svoje porodice.⁴⁶ Tražila se bilo kakva inicijativa kotarskog poglavarstva da poboljša materijalne uvjete radnika, a kotarsko poglavarstvo je naredilo da se radnici prijave u Krku za dobivanje dodatnih vojničkih potpora

40 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 3, br. 75.

41 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 3, br. 93.

42 Grupa autora, *Povijest 16. Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914. – 1936.)*, 124.

43 Mirjana JURIC, „Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti“, *Libellarium vol. 2, br. 2* (2009.): 136.

44 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 208, br. 352. Petar Grandić je bio poduzetnik i vlasnik nekoliko rudnika boksita na području općine Baške, a jedan je otvorio na otočiću Prviću gdje je planirao zaposliti 50 radnika u tamošnjem rudniku.

45 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 203, br. 1206. Općina Baška je sklopila ugovor o najmu s riječkim inženjerom Eduardom Ramannom na razdoblje od 1915. do 1924.

46 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 116, br. 26. Od tih 5 kruna dnevno, izdvajalo se oko 2,60 kruna za prehranu, a doznaje se da su radnici plaćali između 50 i 80 kruna godišnje za nabavu nove odjeće i obuće za rad, što je izrazito problematično zbog krškog terena gdje se cipele brzo iznose, a roba se troši i trga zbog aluminijeve ruđače. Od te nadnice radnicima ostaju dvije krune čiste zarade za obitelj, što je onkraj mizerne doba kada su namirnice višestruko poskupjele u odnosu na predratno vrijeme. Nedjeljom radnici nisu radili, a zbog kiše i nevremena nisu radili još nekoliko dana u tjednu.

za njihove porodice. U veljači 1917. tvrtka „Bauxit“ sa sjedištem u Rijeci je izdala proglas stanovnicima Krka, a prvenstveno Baške, da se mogu prijaviti za posao u rudnicima boksita blizu Stare Baške zbog sve većih potreba za kovinama, a treba naglasiti da je poziv bio upućen i muškarcima i ženama, tj. svima sposobnima za rad.⁴⁷ Zbog teških životnih prilika i skupoće, „Bauxit“ nudi muškarcima i ženama „prema sposobnostima i starosti“ nadnicu između 4,50 i 6,50 kruna s radnim ugovorom od tri mjeseca. Ova akcija zapošljavanja se provodila u skladu s direktivom ratnih ministarstava u Beču i Berlinu. Kako bi privukli što više ljudi, natječaj je istaknuo da će radnici u rudokopima dobivati i veće doznake živežnih namirnica od strane kotarskog poglavarstva i da neće morati brinuti za hranu. Iako se ne može sa sigurnošću iščitati iz spisa, autor pretpostavlja da je 4,50 kruna nadnica za žene, te 6,50 kruna za muškarce. Nije poznato koliko je žena radilo u rudnicima boksita, ali je poznato da je u Staroj Baški i na Prviću bilo zaposleno sveukupno oko 250 radnika. Treba istaknuti da je spolna razlika u plaći industrijskih radnika (oko 45%) bila puno manja nego u slučaju poljskih radnika (oko 100%).

Osim poslova na zemlji i pokojeg posla u industriji, žene su imale suženi izbor zanimanja. Nisu vršile funkcije u državnim službama kotara ili općine, te su sva ili gotovo sva obrtnička zanimanja bila prepuštena muškarcima. Žene su odlaskom gotovo svih muških učitelja u vojsku dobile priliku iskazati se u školstvu, ali i tu je bilo očitih nejednakosti i diskriminacije u odnosu na muške kolege. Isto tako, učiteljsko zvanje za vrijeme rata nije bilo vrlo unosno, pogotovo u odnosu na trgovce, obrtnike ili općinske namjesnike. Rodna diskriminacija je bila očita na primjeru isplate beriva i „skuparinskih“ doplataka, odnosno dodataka na plaću u vrijeme sumornih i teških ratnih godina 1916. – 1918. Sredinom 1916. trebalo je urediti pitanje ratnih „skuparinskih“ doplataka za nastavno osoblje u Istri. Porezni ured u Krku je za školske nastavnike općine Baške isplatio doplatke u 12 mjesečnih obroka na temelju njihove službe (suplent/učitelj/nadučitelj), bračnog statusa i broja djece.⁴⁸ Razrađena je shema isplate doplataka po iznosu godišnjih beriva (ne računajući stanarinu) na tri razreda, tako npr. nadučitelj Franjo Katarinić (oženjen, s dvoje djece) s 350 kruna spada u 2. razred „skuparinskog doplatka“ s godišnjim berivima u iznosu od između 2200 i 2800 kruna. Doplatka primaju samo definitivno namješteni učitelji, a učiteljice dobivaju 80% doplatka (kao i u slučaju drugih beriva) u odnosu na muškarce (tako npr. Bazilija Frančić iz prvog razreda dobiva 144 kruna doplatka, 80% od 180 kruna za prvi razred). Učitelji su mogli dobiti i novčanu nagradu za uzoran rad. Tako je učiteljica Dragica Mahulja dobila 108 kruna nagrade za privremeno vođenje škole u Risiku kraj Vrbnika od rujna 1915. do travnja 1916.⁴⁹ Položaj učitelja u Istri glede ratnih naknada i doplataka

47 HR-DARI-24, *GoB*, br. 209.

48 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 250, br. 605. Tako su isplaćeni sljedeći iznosi – nadučitelj Franjo Katarinić 350 kruna, nadučitelj Juraj Kos 180 kruna, nadučiteljica Bazilija Frančić 144 kruna, učiteljica Dragica Mahulja 112 kruna, učitelj Anton Štefanić 250 kruna, te učiteljica Antonia Rijavec 112 kruna. Poznato je da su Katarinić i Kos bili mobilizirani 1917.

49 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 250, br. 629.

je bio težak, o čemu svjedoči „Hrvatski list“ u lipnju 1916., pišući kako učitelji čekaju na doplatke još od veljače iste godine zbog birokratskih zavrzlama Pokrajinskog školskog vijeća koje ne reagira na teško materijalno stanje učitelja, tvrdeći nadalje da učitelji: “[...] uz skupoću koja svugdje vlada ne mogu pravo, sa svojim mršavim plaćama, ni živjeti ni umrijeti.”⁵⁰ Učitelji nisu imali jednak status općinskim namjesnicima koji su redovito dobivali mjesečne rate doplatka i morali su često čekati na potpore i preživljavati od svojih bijednih plaća. Učitelji su se oštro obrušili krajem 1917. na predsjednika upravne komisije Vjekoslava Lasciaca koji nije namjeravao poveriti doplatku učiteljima sve do početka 1918. nauštrb odredbi Carevinskog vijeća iz srpnja 1917.⁵¹ Postavljalo se pitanje kako pokrajinski namjesnik može tako svojevorno upravljati novcem, prkoseći odredbama središnje vlasti. Pismo učitelja Zemaljskoj upravnoj komisiji u Poreču završava riječima: „Vama, gospodine podnamjesniče i dvorski savjetniče, poručujemo ovo: Kao zahvalu za Vaš besavjesni postupak protiv nas istarskih učitelja, imat ćete prokletstvo naše i naše gladne djece. Istarski učitelji.”⁵² Čini se da je pismo došlo do Zemaljske upravne komisije, budući da je u prosincu 1917. određena svota od 548.000 kruna kao izvanredna potpora aktivnom i umirovljenom učiteljstvu u Istri.⁵³

Neke krčke žene su se okrenule poduzetništvu i trgovini, vidjevši u tome priliku za dobru zaradu za razliku od vrlo skromnih plaća u poljoprivredi i industriji. Katarina ud. Premuda s adresom u Puli⁵⁴ je poslala molbu u prosincu 1914. bašćanskom općinskom tajniku Petru Ostrogoviću da se dotičnoj dopusti otvaranje gostionice u Baški i prodaja vina vlastite proizvodnje iz njenog vinograda.⁵⁵ Na području Stare Baške je Antonia Žic, ud. pok. Mata iz Punta, vodila gostionu („vojničku kantu“) gdje su zalazili radnici iz lokalnih rudokopa, te je molila od općine aprovizaciju vina za radnike.⁵⁶ Žene su bile zastupljene u općini Baški kao trgovci, što pokazuje „trgovački dan“, odnosno akcija Crvenog Križa u kojoj su mjesni trgovci donirali jedan posto dnevnog prihoda (naravno, u skladu s maksimalnim cjenicima) u humanitarne svrhe.⁵⁷ U humanitarnoj akciji je sudjelovalo ipak samo 20 trgovaca iz Baške, od čega čak sedam žena. Najpoznatija trgovkinja u Baški je bila sveprisutna Đurđica Dujmović, koju se nalazi u popisima velikih nabava ulja i kave,⁵⁸ ali je bila i notorna zbog špekulacije i skrivanja privatnih zaliha od vlasti.⁵⁹

50 „Pokrajinske stvari“, *Hrvatski list*, Pula, 16.6.1916., 2.

51 „Za božićnicu istarskim učiteljima“, *Hrvatski list*, Pula, 22.12.1917., 3.

52 Ibid.

53 „Potpora istarskom učiteljstvu“, *Hrvatski list*, Pula, 27.12.1917., 2.

54 Nije poznato je li se dotična osoba doselila u Bašku niti ako joj je uvažena poslovna molba.

55 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 110, br. 2901.

56 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 116, br. 2645. Ova gostiona za „vojničke radnike“ je bila otvorena od sredine 1916.

57 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 116, br. 495.

58 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 115, br. 2090.

59 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 208, br. 5798.

Ipak mjesto najzaslužnije žene na Krku, ne samo u medicini nego i općenito, vjerojatno pripada dr. Zdenki Čermakovoj, češkoj liječnici koja je došla u Bašku iz Češke prije početka Prvog svjetskog rata i ostavila neizbrisiv trag u razvoju kupališno – lječilišnog turizma u Baški.⁶⁰ Prije izbijanja rata, napustila je mjesto mjesnog liječnika u Baški i otišla u Krk na bolje plaćeno mjesto kotarskog liječnika. Mobilizacija je uzrokovala nedostatak liječnika na otoku Krku, pa je dr. Čermakova već u kolovozu 1914. bila jedini liječnik na otoku, te je imala vrlo težak i zamoran zadatak zdravstvene brige za cijeli otok.⁶¹ Početkom 1915. vratio se iz Monfalconea liječnik Aldo Benevegna, a s prekidima je na Krku radio i liječnik Otmar Brevet, dok su drugi mjesni liječnici kao Vito Antica i Vladimir Stanić proveli skoro cijeli rat na bojištu. Preko radnih dana primala je lakše oboljele u Krku, dok je vikendom radila u Baški. Za teže slučajeve oboljenja, išla je u kućne vizite po cijelom otoku, što je u ono vrijeme, uslijed nedostatka asfaltiranih cesta i malog broja kočija, vjerojatno bio herkulski zadatak. Još jedan veliki propust zdravstva na otoku Krku je bio nedostatak veterinarara. Ako je pojedinac htio izvoziti neku domaću životinju izvan otoka za zaradu, pregled marve je isto vršila dr. Čermakova.⁶² Prvi specijalizirani veterinar bio je doktor Rudolf Przykopa koji je pokrenuo u Krku redovitu „živinoliječničku“ (veterinarsku) službu u ožujku 1915.⁶³

Izbori su u pogledu obrazovanja djevojaka izvan Krka bili vrlo suženi. Za mladiće, ove opcije su se svodile na tečaje nautike za buduće mornare, tečaje za vojne pitomce na riječkoj pomorskoj akademiji, te stipendije za liječnički ili svećenički poziv. Za mladiće iz Istarske markgrofovije svake godine su bile otvorene četiri stipendije u godišnjem iznosu od 400 kruna za tečaj nautike na hrvatskom jeziku u Dalmaciji.⁶⁴ Za školske godine 1915./1916. i 1916./1917. raspisani su nautički natječaji iz zaklade Marka Radića za godišnje stipendije u iznosu od 700 kruna.⁶⁵ Zaklada porečko – pulskog biskupa Ivana Flappa je raspisivala natječaje za 13 stipendija u iznosu od 300 kruna. Na natječaj su prvenstveno pozvani siromašni gimnazijalci iz istoimene biskupije koji se spremaju za svećenički poziv. Za svećeničko su zvanje otvorene i stipendije iz zaklade biskupa Raunichera s godišnjim iznosom od 200 kruna, a prednost su imali siromašni učenici iz tršćansko – koparske biskupije koji su se namjeravali posvetiti svećeničkom pozivu.⁶⁶ Jedan natječaj za školsku godinu 1916./17. je

60 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 9334; Božo FRANČIĆ, „In Memoriam. Zdenka Čermakova.“ u *Krčki zbornik*, sv. 6., ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1975., 334 – 335. Sudjelovala je kao liječnica i u Prvom i u Drugom svjetskom ratu, pomažući pacijentima i trudnicama, a ističe se i njena uloga školskog predavača o higijeni i radnika u turističkoj i kupališnoj zadrugi općine Baške. U tekstu ju se opisuje kao veliku dobročiniteljicu koja je ostavila veliki trag u otočkoj povijesti.

61 Nadan GRUBIŠA, „Zdravstvene prilike na Krku od 1900. do 1940.“ u *Krčki zbornik*, sv. 19., posebno izdanje 13, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1989., 15 – 16.

62 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 2787.

63 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 2554.

64 HR-DARI-24, GoB, kutija 110, br. 207. Ne piše gdje točno u Dalmaciji, ali se pretpostavlja da je riječ o Dubrovniku ili Kotoru.

65 HR-DARI-24, GoB, kutija 115, br. 3257.

66 HR-DARI-24, GoB, kutija 116, br. 65.

nudio četiri stipendije za istarske učenike prava i medicine u godišnjem iznosu od 315 kruna, vjerojatno otvoren i mladićima i djevojkama.⁶⁷ Stipendisti su morali dati obećanje da će pet godina nakon stjecanja diplome liječiti ljude po istarskim selima ili će u protivnom morati povratiti puni iznos stipendije. Traženi posao u vrijeme rata je bilo mjesto primalje. Krčanke su se mogle prijaviti na primaljski tečaj na talijanskom jeziku u Trstu ako nisu bile starije od 40 godina.⁶⁸ Morale su priložiti uz molbu svjedodžbu rođenja i vjenčanja, svjedodžbu ponašanja, potvrdu o dobrom fizičkom zdravlju od lokalnog liječnika i svjedodžbu o cijepljenju protiv boginja, a uz to su trebale podastrijeti dokaz o pismenosti i osnovnom obrazovanju.

Što se tiče političke uloge žena za vrijeme Velikog rata, nije bilo ni govora o emancipaciji žena na pozicijama političke moći, odnosno ne pronalazi se nijedna žena na nekoj važnijoj poziciji u kotarskim i mjesnim upravnim tijelima unatoč mobilizaciji i velikog broja općinskih namjesnika. Ipak, sve veća zaposlenost i radna odgovornost žena su bili važan adut koji su žene mogle iskoristiti za poboljšanje vlastitog socioekonomskog statusa, ali i za ostvarenje boljih uvjeta života u svojim zajednicama. Poslodavci nisu mogli ženama prijetiti slanjem na bojište kao muškarcima i tako održavati radničku disciplinu, a žene su iskoristile novonastalu situaciju u društvu kako bi poboljšale vlastiti položaj. Za primjer se može uzeti štrajk radnika tvornice duhana u Rijeci 1917. koja je zapošljavala stotine žena i koje su mirno štrajkale tražeći „skuparinski“ doplatak za svoj rad.⁶⁹ Nema nikakvih podataka o štrajku Krčanki i Krčana u lokalnim rudnicama, ali su krčke žene znale podići glas protiv teških životnih uvjeta. Žene na Krku su svoju novu političku snagu iskazale demonstracijama protiv loše opskrbe i skupoće živežnih namirnica. „Hrvatski list“ iz Pule se u jednom članku osvrnuo na teško ekonomsko stanje na Krku 1917., uspoređujući cijene u kontinentalnoj Hrvatskoj i na Krku.⁷⁰ U članku se autor osvrće na činjenicu da se Varaždinci žale na plaćanje „vagana“ (odnosno 40 kilograma) kukuruza 160 – 200 kruna, dok vagan krumpira iznosi 40 kruna. Krčani pak moraju plaćati špekulantima više od deset kruna za kilogram kukuruza, devet kruna za fažol, 12 – 14 kruna za pšenicu, te više od dvije krune za krumpir. U istom članku se spominje kako je u gradu Krku otvorena pučka kuhinja zbog demonstracija Krčanki protiv kotarskog aprovizacijskog odbora.⁷¹ Pučka kuhinja je nudila za 60 filira zdjelu juhe s fažolom i krumpirom za otprilike 500 osoba na dan. Sličan protest žena iz Punta ipak nije imao sretan kraj – žene koje su demonstrirale su bile uhapšene i provele su nekoliko dana u zatvoru.

67 HR-DARI-24, GoB, kutija 116, br. 834.

68 HR-DARI-24, GoB, kutija 113, br. 88.

69 „Pokrajinske vijesti“, *Hrvatski list*, Pula, 18.6.1917., 3.

70 „Prilike na otoku Krku“, *Hrvatski list*, Pula, 29.6.1917., 3.

71 Ibid.

Svakodnevni život žena i standard života na Krku

Svrha ovog poglavlja je prikazati životne teškoće kroz koje su prolazili Krčani i Krčanke i dati uvid u način na koji su se Krčani i Krčanke nosili sa životnim teškoćama koje im je zadavalo ratno stanje, prvenstveno u pogledu standarda života. Na koncu, dat će se kratki prikaz odnosa društva i vlasti prema problemima žena, prvenstveno udovica i siromaha.

Mnoge su se žene žalile na nedostatnost državnih potpora za prehranu obitelji ili na njihovu neredovitu isplatu uslijed birokratskih zavrzlama. Kao primjer borbe krčkih obitelji s ratnom administracijom u vezi doznačivanja potpore može se navesti slučaj poštaru Dinka Barbalica koji je pozvan u službu u kolovozu 1914., a njegova proširena obitelj nije primala potporu tri mjeseca pošto je potporna komisija u Baški odbila njihovu molbu s objašnjenjem da „pozvani vuče svoju plaću“.⁷² Obitelj je tako živjela s dugovima i pozajmicama i obratila se namjesništvu u Trstu za pomoć, te su čekali odgovor još dva mjeseca dok im nije uvažena molba. Kako su nezaustavljivo rasle cijene namirnica službene aprovizacije, trebalo je povišiti iznose državnih potpora kako bi se spriječili društveni nemiri u državi. Kao što je već rečeno, iznos državne potpore za obitelji unovačenih iz Istre je iznosio isprva 80 filira po osobi. U kolovozu 1917. najavljeno je povećanje potpore za obitelji vojnika na bojištu uslijed teške ekonomske situacije i nevjerojatne skupoće u odnosu na predratno stanje.⁷³ Po novom zakonu o potporama u kolovozu 1917. potpora je iznosila 1,60 kruna na dan za svaku osobu bez obzira na dob.⁷⁴ Maksimalni je iznos dnevne potpore (do 1917. iznosio šest kruna) od 1. travnja 1917. povišen na 12 kruna, a obitelj mobiliziranog koja živi u unajmljenom stanu će dobivati novu dnevnu potporu u iznosu od 1,20 kruna za pokriće stanarine.⁷⁵ Tako su pojedinci mogli primati potpore u iznosu od 24 – 36 kruna mjesečno ako nemaju djece do maksimalnog iznosa od 360 kruna mjesečno ako zadovoljavaju sve zakonske uvjete. Dakle, u razdoblju od 1914. do kolovoza 1917., potpore su uvećane za 100%, dok su u isto vrijeme cijene živežnih namirnica službene aprovizacije (npr. brašno,⁷⁶ kruh, razne vrste mesnih proizvoda⁷⁷) porasle za 200 – 400%, a da se ne spominju cijene na crnom tržištu i kod privatnika. Naravno, već je kasne 1917. i kroz cijelu 1918. bilo pravo pitanje je li moguće nabaviti išta preko službenih aprovizacijskih odbora, pa je pučanstvo bilo primorano potražiti pomoć kod privatnih trgovaca koji su iskorištavali tešku oskudicu i neimaštinu nabijanjem cijena. Evo nekoliko primjera kako je izgledao standard života kod običnih ljudi na

72 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 110, br. 2921.

73 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 117, br. 1766.

74 Ibid.

75 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 204, br. 1257.

76 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 110, br. 3106. Već se početkom 1915. nije mogao peći kruh isključivo od bijelog brašna, već se moralo miješati s kukuruznim brašnom ili peći s krumpirom u omjerima 80:20 ili 70:30 kako bi se što više uštedjelo.

77 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 113, br. 1789.; HR-DARI-24, *GoB*, kutija 220, br. 9791 – 17.

primjeru općine Baške 1917. Veronika Frgačić je u povodu pogibije muža Petra Frgačića na ratištu tražila od općine povišenje potpore zbog prevelike skupoće i teških životnih uvjeta, tvrdeći da je: „[...]siromašna, sa dvoje nejake dječice boležljive, neurodi njoj ništa, novaca neima da si kupi hrane [...]“, a sama gospođa Frgačić je bila bolesna i nesposobna za rad.⁷⁸ Kate Derenčinović se požalila kotarskom poglavarstvu u Krku kako joj je potpora prestala dolaziti za starog oca i za sina od 1.8.1917. bez ikakvog zakonskog povoda, te traži u veljači 1918. da joj se počne isplaćivati potpora za gladnu djecu u iznosu od 9,60 kruna.⁷⁹ Poglavarstvo joj je povratilo potporu na osam kruna na dan i vratilo je potporu za oca, dok je za sina rođenog 1901. uskratila potporu.⁸⁰ Marija Matejčić se isto požalila na mizernu potporu od 1,60 kruna dnevno s kojom ne može prehraniti sebe i kćer, a uskraćena joj je potpora za kćer Maricu koja je trebala dobivati potporu još od studenog 1916.⁸¹ Općinski upravni odbor u Baški je pokušao intervenirati na teško stanje na Krku sredinom 1918. kada je poslao molbu Carsko – kraljevskom Ministarstvu za zemaljsku obranu tražeći da se na temelju zakona o potporama iz srpnja 1917. poviši mjesečna potpora za održavanje za područje krčkog kotara.⁸² Molilo se povišenje: a) temeljne potpore sa 1,60 kruna na 3,20 kruna, b) potpore za svako dijete sa 1,80 kruna na 3,60 kruna, c) „iznosa fiktivnih davanja“ za 200% (vjerojatno se odnosi na aprovizaciju namirnica) i d) iznosa maksimalne dnevne potpore s 12 kruna na 24 kruna. Molba se temeljila na dobro znanoj činjenici da je ekonomsko stanje otoka bilo krajnje bijedno i inflacija je otišla u nebesa, a dotadašnja potpora nije bila od velike koristi otočanima za prehranu obitelji.

Mnogi Krčani i Krčanke su se pokušali riješiti svog teškog financijskog stanja odlaskom iz krčkog kotara, po mogućnosti u kontinentalnu Hrvatsku gdje se smatralo da postoji veća šansa za zaposlenjem i za pronalaskom osnovnih namirnica za bolju cijenu. U 1917. i 1918. ubrzano se povećavao broj putnih molbi u svrhu kupnje životnih namirnica, odlaska u potrazi za poslom ili u svrhu trajnog iseljavanja. Što se tiče kretanja stanovništva tijekom 1918., kotarsko poglavarstvo je naglasilo da će izdavati putne listove i legitimacije samo u slučaju u kojem se dokaže da je putovanje „[...]neodgodivo, važno i apsolutno trajno i to uz priložene dokaze.“⁸³ Za dobivanje putnih legitimacija, pojedinci su morali dolaziti osobno u Krk sa svim članovima obitelji i priložiti kotarskom poglavarstvu svjedodžbu oružničke postaje i općinskog poglavarstva da ne postoje moralne i političke zapreke glede putovanja.⁸⁴ Tako u svrhu nabave živeža za prehranu obitelji nalazimo putne listove za odlazak u Bansku Hrvatsku Marije Galjanić iz Stare Baške na tri mjeseca,⁸⁵ te Olive Hero na

78 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 248.

79 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 666.

80 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 458.

81 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 1256.

82 HR-DARI-24, *GoB*, „Povišenje potpore za održavanje“, 2.6.1918., nema broja.

83 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 1404.

84 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 1826.

85 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 118, br. 1293.

12 mjeseci.⁸⁶ Važan razlog odlaska u druge krajeve Hrvatske za stanovnike Krka je bila potraga za poslom i boljim nadnicama. Žali se tako i kotarsko poglavarstvo u Krku kako je 1918. „[...] preotelo mah iseljivanje iz kotara te se sve natječe da ode u daljne krajeve na zaradu i obrađivanje zemljišta.“⁸⁷ Tražilo se tada od općina da pokušaju zaustaviti iseljavanje jer će nedostajati radne snaga za obradu zemljišta kad jednog dana rat završi. Nadalje, zbog vrlo surovih uvjeta života ne samo na Krku, već u cijeloj Istri, povela se 1917. i 1918. velika inicijativa seljenja krčke djece iz siromašnog Primorja u kontinentalnu Hrvatsku na prehranu, akcija koja se vršila u nekoliko valova i koja je bila temeljena na solidarnosti između Banske Hrvatske i Hrvata u Primorju, ali i na međureligijskoj i međunarodnoj toleranciji. Primana su djeca ne samo iz Primorja i Dalmacije, već i iz Bosne i Hercegovine. Mira Kolar – Dimitrijević je izdala kapitalno djelo na ovu temu. Prema njenim podacima, s otoka Krka je došlo 228 djece, najviše iz Baške (72 djece), Punta (61 dijete), Krka (30 djece) i Omišlja (30 djece).⁸⁸ Mnoge majke s Krka i s područja Istre su se tako morale oprostiti od djece ne samo do konca rata, već i do okončanja talijanske okupacije Krka koja se zadržala sve do 1921.

U ovako se teškim životnim okolnostima gdje nadnice i plaće nisu mogle pokriti životne troškove trebalo snaći nekada i na nezakonit i/ili društveno neprihvatljiv način. Problemi s poljskim krađama se pojavljuju već na samom početku rata, što sugerira oglas općinskog poglavarstva u Baški s početka kolovoza 1914.:

„Teški su dani nastali za sve i svaki je skrban za svagdanje življenje. Mnoge su obitelji ostale bez hranitelja i mnogim ostaje polje пусто [...]. U takove teške dane najveće je zločinstvo sirotama otimati ono malo prinova što se u polju nalazi. Dočulo se da imade bezdušnih ljudi kojih duša ne boli i savjest ne grize te idu po polju, da krađu tuđe plodove.“⁸⁹

Poljske krađe su bile svakodnevna pojava u općini Baški, gdje su žene, djeca i starci krali plodove s tuđih zemljišta kako bi prehranili obitelji. U oglasu se spominje i uvođenje funkcije poljskog čuvara koji će nadzirati polja i kazniti bilo kakve prekršaje koji se odnose na krađu tuđih proizvoda. U obavijesti kotarskog poglavarstva iz 1915. traži se poljske čuvarice da svaku krađu prijave bez ikakvog razmišljanja i s najvećom strogošću.⁹⁰ Poljska dobra su u vrijeme rata bila prava blagodat i ratna je vlast propisivala stroge kazne za sve prekršitelje u ovom smislu, te je svaka općina morala imati poljskog šumara ili čuvara i spremnu zamjenu ako jedan čuvar otiđe na bojište. Neke žene su se snalazile tako što su zloupotreblyavale pravo na potporu time što bi često

86 HR-DARI-24, GoB, kutija 118, br. 2129.

87 HR-DARI-24, GoB, kutija 118, br. 2072 – 18.

88 Mira KOLAR – DIMITRIJEVIĆ, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008., 81.

89 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 2037.

90 HR-DARI-24, GoB, kutija 111, br. 1379.

vrlo kasno javile smrt svojeg muža/sina na ratištu kako bi njihove obitelji što duže dobivale potporu.⁹¹ Kotarsko poglavarstvo u Krku je u jednom dopisu tvrdilo da si neki pojedinci sami dodjeljuju potpore krivotvoreći dokumente potpornih komisija.⁹² Vlast je pod povećalo stavila i trgovce koji su uslijed popisivanja zaliha živeža u vrijeme nestašica skrivali svoje zalihe od vlasti. Kod Đurđice Dujmović, poduzetnice i trgovkinje, pronađena je skrivena zaliha od 500 litara ulja koje je vojna uprava odlučila podijeliti oružničkoj postaji u Baški, vojničkoj posadi u Sv. Fuski (luka u Pinezićima u Šotoventu), a ostatak od 430 litara se predao mjesnom odboru za aprovizaciju.⁹³ Ulje se oduzelo gospođi Dujmović po cijeni od pet kruna po litri, dok se ulje prodavalo pučanstvu po maksimalnoj cijeni od 5,20 kruna. Dujmović je predano 15 litara za vlastite potrebe. Unatoč prijetnjama strogim kaznama i ogromnim globama za utaje zaliha, ovakvi primjeri ukazuju na činjenicu da trgovci nisu bili kazneno proganjani ili kažnjavani globom zbog utaje zaliha, već samo rekvizicijom robe po nižim cijenama. Očito su trgovci imali važnu društvenu ulogu za vrijeme rata i ovisila je o njima aprovizacija pučanstva u vrijeme kriza, pa ih kotarska vlast nije strogo kažnjavala.

U nekim rijetkim slučajevima događali su se i sukobi baščanske zajednice sa ženama koje su kršile društvene konvencije i izazivale zgražanje okoline svojim ponašanjem uzrokovano ratnim stanjem. Jedna se baščanska žena pak ingeniozno sjetila kako može zaraditi u vrijeme rata. U jednom anonimnom pismu, nepoznati gospodin se požalio općinskom upravnom odboru u Baški na ponašanje udovice Jelene Maričić, koja je svojim ispadima izazivala javnu sablazan.⁹⁴ Ona je optužena u pismu da je navodno u svojoj kući držala improviziranu krčmu i gostionu gdje joj je dolazila lokalna „mladost“ kojoj je prodavala hranu i alkoholna pića, te su se u njenom domu još održavali plesovi i zabave na kojima se glasno pjevalo do kasno u noć. Još je veću sablazan izazivala činjenica što je dotična organizirala bučne plesove za lokalnu mladež u doba korizme. Alkoholizam se isto pojavljuje kao jedan od kroničnih društvenih problema uzrokovan ratom. Sredinom 1915. pokrenuta je inicijativa za sprječavanjem prekomjernog opijanja stanovništva koje se počelo strogo kažnjavati, a obrtnici su mogli izgubiti i obrtničku dozvolu zbog prekomjerne prodaje alkohola.⁹⁵ Gostionice nisu smjele točiti alkohol i prodavati ga u staklenkama gostima na blagdane i svetkovine, te u radne dane prije 7 ujutro i poslije 16 sati.⁹⁶ Primjer ovog problema je slučaj u kojem se pop Vinko Premuda žalio općinskom poglavarstvu u Baški da se dotična gospođa Francić – Dedić, rastavljena od svog muža Ivana, slaboumna od alkohola skitala po Baški tražeći rakije i vina i u alkoholiziranom stanju klevetala mještane,

91 HR-DARI-24, GoB, kutija 110, br. 361; HR-DARI-24, GoB, kutija 110, br. 72.

92 HR-DARI-24, GoB, kutija 110, br. 2876.

93 HR-DARI-24, GoB, kutija 208, br. 5798 – 16.

94 HR-DARI-24, GoB, kutija 118., br. 1212.

95 HR-DARI-24, GoB, kutija 111, br. 1423.

96 HR-DARI-24, GoB, kutija 111, br. 1687.

prvenstveno svog župnika.⁹⁷ Tražila se intervencija Vladina povjerenika Nikole Žica da joj se zabrani skitanje, a smatralo se da bi najbolje rješenje bilo da se gospođu pošalje u ludnicu. Zanimljiv prikaz odnosa muškaraca i žena u jednoj patrijarhalnoj sredini je priča Starobaščana Mata Sindičića „Joba“ i njegove neimenovane zakonite supruge u jednom pismu kotarskom poglavarstvu u Krku. Zakonita žena je napustila kuću svoga muža pred skoro tri godine jer se nije slagala s njegovom priležnicom, Katicom Brnabić i otišla je u kuću Ivana Maričića koji ju je uzdržavao, dok je ona njemu zauzvrat darovala svoj imetak.⁹⁸ Nakon godine dana suživota, Maričić je Sindičićevu ženu izbacio iz kuće, a ona je nakon toga počela prosjačiti od vrata do vrata. Općinsko poglavarstvo u Baški je tražilo kotarsko poglavarstvo u Krku da intervenira i riješi ovo pitanje jer je izazivalo javnu sablazan.

Uz državne potpore, zarade od poljskog rada ili rada u industriji, siromašne žene, udovice ili žene bez hranitelja su mogle potražiti pomoć u više oblika, koliko god skromna ona bila. Središnja vlast je bila osigurala i neke oblike dodatnih državnih potpora, a postojale su i neke humanitarne zaklade za ublažavanje bijede siromašnih žena i udovica vojnika palih na bojištu. U slučaju pogibije muža na ratištu uslijed ranjavanja, udovice su dobivale najmanje 108 kruna godišnje mirovine (tj. smiješnih devet kruna mjesečno), dok se u slučaju smrti vojnika uslijed bolesti isplaćivala minimalna godišnja mirovina u iznosu od 72 krune (još mizernijih šest kruna mjesečno).⁹⁹ Siročad je pak dobivala samo četiri krune mjesečno „uzgojnine“ dok god je udovica živa i ima pravo na mirovinu, dok uslijed smrti udovice ili njenog gubitka prava na mirovinu, „uzgojnina“ za svako dijete palog vojnika iznosi šest kruna mjesečno.¹⁰⁰ Udovica i djeca nisu mogli zajedno dobivati više od 45 kruna mjesečno, bez obzira na broj djece i čin poginulog. Nekoliko fondova i zaklada se prvenstveno bavilo financijskim problemima udovica i siromašnih žena vojnika koje su ostavljene na nemilost ratne privrede i teške skupoće. Dobrotvorna zaklada „Scaramanga“ je tijekom rata nudila potpore u iznosu od tisuću kruna siromašnim ženama i udovicama pomoraca iz Austrijskog Primorja uz prilaganje određenih dokumenata na natječaj (npr. svjedodžbe siromaštva, potvrde o nesposobnosti za rad).¹⁰¹ „Fond za pomoć udovica i siročadi cjelokupne oružane sile“ u Beču je bilo središnje tijelo za pomoć udovicama i siročadi austrougarske vojske, te je zahtijevalo od molitelja da molba u svrhu primanja potpore sadržava ime muža, datum odlaska na bojište i broj pukovnije, službenu potvrdu o smrti, potvrdu siromaštva i broj djece

umrlog.¹⁰² Carsko – kraljevski austrijski fond za vojničke udovice i siročad osnovao je 1916. za Istru podružnicu „ratnog osjeganja“ sa središtem u Trstu čija je uloga bila čisto humanitarna, a sastojala se u novčanoj potpori udovicama i obiteljima čiji je hranitelj pao na bojištu.¹⁰³ Posebnu korist od ovog ureda imaju privatna poduzeća i općine – naime, obitelji palih vojnika su bile osigurane preko ratnog osiguranja, pa se privatne korporacije, općine ni druga javna tijela nisu morala brinuti o obiteljima nakon smrti hranitelja. Isplaćena premija za vojnika ili rezervistu je iznosila sedam posto od uloženi 2000 kruna, a premija za iznose iznad 2000 kruna je iznosila devet posto.¹⁰⁴ Dvije najpotrebitije udovice i siročadi palih vojnika 97. pešačke pukovnije i 7. i 20. lovačkog bataljuna su 1916. dobili pravo na dodjelu potpore od 662 krune, a tu su se uključili i Krčani budući da su mnogi krčki pučki ustanici služili u navedenim postrojbama.¹⁰⁵ Zemaljska upravna komisija u Poreču se obratila općinarima i župnim uredima 1918. da novčano i darovno podupiru „zakladu za udove i siročad kod C. kr. kotarskog pučko – ustaškog zapovjedništva broj 5“, te da pozovu pučanstvo na akciju, jer se navedena zaklada prvenstveno brinula za obitelji Istrana palih na bojištu.¹⁰⁶ Društveno i ekonomsko stanje na Krku 1917. i 1918. je bilo izrazito bijedno kao i u ostatku Istre, te se središnja vlast morala dodatno potruditi da zaštiti siromašne i unesrećene od gladi i bolesti. Zemaljska je komisija u Poreču prije božićnih blagdana napravila popis siromaha u Istri kako bi razdijelila živež po sniženim cijenama dotičnim osobama, a općine bi u suradnji s tamošnjim aprovizacijskim odborima pomogle siromasima podjelom posebnih živežnih iskaznica kako bi mogli kupiti živež uz popust.¹⁰⁷ Komisija je u svom proglasu istaknula da nisu sve općine izvele ovaj pothvat koordinirano, pa su se mnogi pojedinci požalili da se njih nije uzelo u obzir kao siromašne i potrebite. Napominjalo se u objavi da bi trebalo u potrebite uključiti i učitelje i učiteljice, niže namjesnike, te nezaposlene obrtnike i radnike.¹⁰⁸ Siromasima su se trebali smatrati svi oni koji si zbog nedostatka novca ne mogu priuštiti nabavu živeža. Za četvrti kvartal 1917. Zemaljskoj je komisiji središnja vlast uplatila 1,200.000 kruna pripomoći za nabavu i raspodjelu živeža siromasima, te se Komisija obvezala nadoknaditi općinama cijenu raspoređenog živeža. Određeno je da svaki dvanaesti stanovnik Istre dobije mizernih 4,80 kruna mjesečno za razdoblje od listopada do prosinca, budući da Zemaljska komisija nije mogla sama pridodati sredstva zbog kolapsa poreznog sustava i kašnjenja s naplatom poreznih nameta. Siromaštvo je još teže pogodilo stanovnike Istre u 1918. Kotarsko

97 HR-DARI-24, GoB, kutija 111, br. 38.

98 HR-DARI-24, GoB, kutija 114, br. 1049.

99 „Mirovina udovicama i sirotama poginulih vojnika“, *Naša Sloga*, Pula, 22.10.1914. str. 2. Iznosi godišnjih potpora za udovice su ovisili o činu unovačenog. Gore navedeni iznos se odnosi na obične vojnike i rezerviste. Udovica palih časnika dobivaju puno veće mirovine – npr. smrt običnog poručnika daje udovici pravo na čak 93,75 kruna mjesečno, a za svako dijete još 18,75 kruna.

100 „Mirovina udovicam i sirotam poginulih u ratu“, *Naša Sloga*, Pula, 3.12.1914., 2.

101 HR-DARI-24, GoB, kutija 109, br. 6.

102 HR-DARI-24, GoB, kutija 111, br. 4286.

103 HR-DARI-24, GoB, kutija 115, br. 1918.

104 HR-DARI-24, GoB, kutija 115, br. 2157. Pripadnici pučkog ustanka osiguravaju premiju od 4,5% bez obzira na visinu uloženi osiguranja. Premija se isplaćuje u slučaju smrti vojnika u ratu od ozljeda ili od bolesti, te u zarobljeništvu, no osiguranje nije ništa isplaćivalo u slučaju samoubojstva.

105 HR-DARI-24, GoB, kutija 113, br. 3539.

106 HR-DARI-24, GoB, kutija 118, br. 1010.

107 HR-DARI-24, GoB, kutija 211, br. 10591 – 17.

108 Ibid.

je poglavarstvo u Krku pozvalo općine da rade na popisivanju ljudi koji su bez ikakvog imetka i potpore, nadalje onih koji dobivaju potporu, ali nemaju drugog imetka ni prihoda, te ih pritišću dugovi, bolesti, brojnost obitelji, itd. kako bi im općinske aprovizacijske komisije podijelile živež i spasile od sigurne smrti.¹⁰⁹ Početkom 1918. pokušalo se u Baški otvoriti pučka kuhinja za siromašne, no tamošnje općinsko poglavarstvo je preferiralo da joj kotarsko poglavarstvo radije pošalje novac za aprovizaciju.¹¹⁰ U ožujku 1918. C. – kr. kotarski sud u Krku je poslao upit Baški da sastavi popis siromaha i bijednika s maloljetnom djecom kojima najviše treba pomoć.¹¹¹ Na popisu se našlo 25 obitelji sa 69 malodobne djece, a dotične obitelji su živjele u teškoj bijedi, najčešće zbog odsutnosti muža i/ili majke, neprimanja potpore, nepostojećeg imetka, bolesti i nesposobnosti djece za rad. U listopadu 1918. kotarsko je poglavarstvo obavijestilo općinu Bašku da joj je od novca fonda podignutog od središnje vlade za pomoć siromasima uplaćen iznos od 20.559,96 kruna za aprovizaciju potrebitih.¹¹² Popis siromaha kojima će biti podijeljen živež će sastaviti općina u suradnji s lokalnim aprovizacijskim odborom i upraviteljem uboške zaklade (tj. župnikom). Siromasima su se smatrale obitelji čiji su hranitelji u vojsci, oni koji ne primaju potpore, nemaju prihoda ni posjeda ili im je imetak vrlo skroman. Pomoć siromašnima će se pružiti tako da im se kod aprovizacije sredi popust od 50%, a popusti će biti nadoknađeni aprovizacijskom odboru iz poslanske dotacije. Za kupnju robe s popustom siromasi su trebali dobiti specijalne iskaznice kojima će se legitimirati.

Zaključak

Prvo je poglavlje rada pokušalo detaljno prikazati novi socioekonomski i politički status žena na otoku Krku. Iako je riječ o prvenstveno agrarnoj i duboko tradicionalnoj sredini, žene su pronašle novu ulogu odlaskom mobiliziranih muškaraca ne samo u poljoprivredi i prehrani pučanstva, već su se žene emancipirale i u industriji na otoku Krku (prvenstveno u rudnicima Stare Baške), te u zanimanjima kao što su trgovina, poduzetništvo i uslužne djelatnosti (npr. gostioničarstvo), medicina i njega i na koncu prosvjeta. Osim većeg priljeva žena u navedenim zanimanjima, žene su imale i važnu ulogu u podupiranju ratnih napora Austro – Ugarske kroz sudjelovanje u humanitarnim akcijama prikupljanja resursa za vojsku i davanja novčanih priloga za najranjivije i ratom najteže pogođene društvene skupine – vojnike, udovice i siročad, siromašne i unesrećene. Na koncu, žene na otoku Krku su pokazale kako njihova sve veća društvena i ekonomska uloga povlači za sobom i želju za političkom emancipacijom, o čemu svjedoče demonstracije

109 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 211, br. 4717 – 18.

110 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 211, br. 6 – 18.

111 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 211, br. 525.

112 HR-DARI-24, *GoB*, kutija 211, br. 2322.

žena službenim vlastima protiv nesnošljivih životnih uvjeta na otoku Krku koji su nastupili u teškim ratnim godinama 1917. i 1918.

U drugome poglavlju rada je obraćena pozornost na utjecaj rata na standard života krčkog pučanstva i na način na koji su se žene i muškarci snalazili u teškim ratnim prilikama na razini svakodnevnog života. Prvi svjetski rat je dodatno devastirao ionako slabiju ekonomiju otoka Krka tako da je ratna privreda u kasnim godinama rata zakazala u aprovizaciji pučanstva, a rast državnih potpora i plaća nije ni izbliza pratio rast cijena resursa i živežnih namirnica koje je, bez obzira na cijenu, ionako bilo gotovo nemoguće nabaviti u službenoj aprovizaciji u posljednjim mjesecima rata. S druge strane, pokušao se dati uvid u način na koji su se društvo i središnja vlast odnosili prema ženama, prvenstveno u smislu zaštite ranjive skupine žena, kao što su bile ratne udovice sa siročadi i siromašne žene koje su živjele u teškoj bijedi. Pomoć središnjih vlasti i humanitarnih organizacija i zaklada je bila ograničena i često je pomoć bila simbolična, ali nije joj bila ni svrha u potpunosti osigurati siguran i stabilan život, već samo ublažiti tešku bijedu koja je vladala na otoku Krku i u drugim dijelovima Markgrofovije Istre.

Literatura

a) Arhivska građa – Državni arhiv u Rijeci – fond „Glavarstvo općine Baška“ (GoB)

HR – DARI – 24, GoB, kutija 3
HR – DARI – 24, GoB, kutije 108 – 118
HR – DARI – 24, GoB, kutije 202 – 209
HR – DARI – 24, GoB, kutije 211 – 213
HR – DARI – 24, GoB, kutije 219 - 222
HR – DARI – 24, GoB, kutija 235
HR – DARI – 24, GoB, kutija 250

b) Knjige

1. Mihovil BOLONIĆ i Ivan ŽIC – ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1977.
2. Anton BOZANIĆ, *Dobrinj i dobrinjsko područje: povijesni hod i drevna župa*. Dobrinj: Glosa Općina Dobrinj, 2013.
3. Anton BOZANIĆ, *Vrbnik – Povijesne mijene i drevna župa*. Vrbnik: Župa Vrbnik, 2011.
4. Darko DUKOVSKI, *Ozrcaljena povijest – Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*. Rijeka: Leykam International, Filozofski fakultet u Rijeci, 2012.
5. Darko DUKOVSKI, *Povijest Pule – Deterministički kaos i jahači apokalipse*. Pula: Nova Istra, 2011.
6. Darko DUKOVSKI, *Vojna povijest – od Napoleona do suvremenih vojnih sustava*, Pula: Istarski ogranak DHK, 2014.
7. Zvonimir FREIVOGEL, *Austrougarska vojska u Prvome svjetskom ratu*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., 2014.
8. Grupa autora, *Povijest 16: Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914. – 1936.)*. Zagreb: Europapress Holding d.o.o., 2008.
9. Ivanišević, K. *Omišalj*. Omišalj: Općina Omišalj, 2006.
10. Mira KOLAR – DIMITRIJEVIĆ, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.
11. Ivan LAJIĆ, *Kvarnerski otoci – demografski razvoj i povijesne mijene*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2006.
12. Petar STRČIĆ, *Otok Krk 1918. Građa o narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918. godine*, Rijeka: Posebna izdanja historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 1968.
13. Dragovan ŠEPIĆ, *Hrvatski pokret u Istri XIX. i na početku XX. stoljeća*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2004.

14. Danijel TATIĆ, *Prvi svjetski rat – Talijansko bojište. Drugo izdanje*, Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., 2017.
15. Mirko VALENTIĆ i Lovorka, ČORALIĆ (ur.), *Povijest Hrvata, druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.

c) Krčki zbornik

1. Radojica, BARBALIĆ, „Orijentacija stanovnika Krka prema moru“ u *Krčki zbornik, sv. 1.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1970., 489 – 500.
2. Mihovil BOLONIĆ, „Vrbnik nad morem – od početka do propasti Austro-Ugarske“ u *Krčki zbornik, sv. 9, Posebno izdanje 3*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1981.
3. Mihovil BOLONIĆ i Petar STRČIĆ, „Zapisnici sjednica i skupština „Hrvatske čitaonice“ u Vrbniku 1871.-1929.“ u *Krčki zbornik, sv. 4, Posebno izdanje 1*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1971.
4. Anton BOZANIĆ, „Biskup Mahnić, pastir i javni djelatnik u Hrvata.“ u *Krčki zbornik, sv. 22., Posebno izdanje 16*, ur. Petar Strčić, Zagreb – Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1991.
5. Anton BOZANIĆ, „Hrvatsko iseljeničtvo u Sjedinjenim Američkim Državama i Krčani u New Yorku.“ u *Krčki zbornik, sv. 34, Posebno izdanje 28*, ur. Petar Strčić, Krk – New York: Povijesno društvo otoka Krka, 1996.
6. Ivan ČIZMIĆ, „Prilog za životopis Nika Grškovića, istaknutog hrvatskog iseljenika“ u *Krčki zbornik, sv. 1*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1970., 371 – 383.
7. Vinko DORČIĆ, „Časopis „Baška“ u Pragu (1913-14)“ u *Krčki zbornik, sv. 2*, ur. Petar Strčić, Krk – Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka, 1971., 189 – 199.
8. Anna-Maria FIORENTIN, „Krk-splendidissima civitas Curictarum.“ u *Krčki zbornik, sv. 44, Posebno izdanje 38*, Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka, 2001.
9. Božo FRANČIĆ, „In Memoriam. Zdenka Čermakova.“ u *Krčki zbornik, sv. 6.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1975., 334 – 335.
10. Božo FRGAČIĆ – TOMIĆ, „Počeci i razvoj turizma na otoku Krku. Knjiga 2.“ u *Krčki zbornik, sv. 29. Posebno izdanje 23*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1994., 32 – 58.
11. Ivan GALJANIĆ, „Sto godina narodne čitaonice u Puntu.“ u *Krčki zbornik, sv. 7.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1976., 393 – 407.
12. Nadan GRUBIŠA, „Zdravstvene prilike na Krku od 1900. do 1940.“ u *Krčki zbornik, sv. 19., posebno izdanje 13*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1989., 15 – 21.
13. Petrica NOVOSEL – ŽIC, „Kretanje stanovništva otoka Krka od 1857. do 1971.“ u *Krčki zbornik, sv. 6.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1975., 107 – 147.
14. Ivan OČAK, „Prilog o Krčanima u Oktobarskoj revoluciji.“ u *Krčki zbornik, sv.*

- 12, *Posebno izdanje 5*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1983., 43 – 53.
15. Vlado OŠTRIĆ, „Radnički pokret na otoku Krku do kraja Prvog svjetskog rata“ u *Krčki zbornik, sv. 12, Posebno izdanje 5*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1983., 31 – 43.
 16. Milan RADIĆ, „Malinska“ u *Krčki zbornik, sv. 13., Posebno izdanje 6*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1984.
 17. Alojzije RAGUŽIN, „Punat. Knjiga 1“ u *Krčki zbornik, sv. 23. Posebno izdanje 17*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1991.
 18. Petar STRČIĆ, „Ljetopis“ i „kronika“ pučke/osnovne škole u Dobrinju.“ u *Krčki zbornik, sv. 26, Posebno izdanje 20*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1992.
 19. Vinko ŠAMANIĆ, „Eradikacija malarije od 1920. do 1941. godine“ u *Krčki zbornik, sv. 19., posebno izdanje 13*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1989., 143 – 151.
 20. Miroslav ŠICEL, „Ivan Milčetić (1853.-1921.)“ u *Krčki zbornik, sv. 6.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1975., 290 – 292.
 21. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, „Historijski podaci o srednjoj školi u Krku (XV.- XIX. st.)“ u *Krčki zbornik, sv. 3.*, ur. Petar Strčić, Krk: Povijesno društvo otoka Krka, 1971., 26 – 29.

d) Članci

1. Ante BRALIĆ, „Kretanje cijena u Zadru tijekom Prvog svjetskog rata“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 42* (2000.), 413 – 430.
2. Mirjana JURIC, „Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti“, *Libellarium vol 2., br. 2* (2009.), 121 – 144.
3. Davor MANDIĆ, „Pulski Hrvatski list (1915. – 1918.) – zapisi o „evakuircima“ s područja Pomorske utvrde Pula“, *ČSP vol. 42, br. 3* (2010.), 779 – 820.
4. Marino MANIN, „Prilike u Istri uoči i tijekom objavljivanja Naše Sloge“, *ČSP vol. 39, br. 3* (2007.), 705 – 730.
5. Stjepan TROGRLIĆ, „Katolička crkva u Istri i Prvi svjetski rat (1914. – 1918.)“, *ČSP vol. 41, br. 3* (2009.), 763 – 781.

e) Novine

1. *Hrvatski List*, Pula, 1915. – 1918.
2. *Naša Sloga*, Pula, 1914. – 1915.

Summary

THE ROLE AND LIFE OF WOMEN IN WORLD WAR ONE ON THE ISLAND OF KRK – AN EXAMPLE OF BAŠKA COUNTY

Marin MARIJANIĆ

The first goal of this paper was to examine how World War One, a threshold in the European History, influenced the social, economic and political role of women with a case study of a small agrarian and, socially speaking, traditional community such as the island of Krk, an independent district in the Istrian Markgraviate. Another goal was to demonstrate the everyday life of the islands' inhabitants, moreover how they coped with the war and its consequences, such as the decline of the life standard. In addition, the paper presented a brief insight on how the central power took care of the war widows, orphans, poor and less fortunate islanders. The paper focused on Baška as the then most populated county on the island of Krk.